

KITEKINTÉS

TAPASZTALATOK SVÉDORSZÁGBÓL
(a LIBRIS és a BUMS)

KONDOR IMRÉNÉ

A tanulmányút célja a LIBRIS (a tudományos könyvtárak együttműködésén alapuló gépesített feldolgozási rendszer), és a BUMS (a közművelődési könyvtárak gépesített rendszere) tanulmányozása volt. Az egyes intézményekben tapasztaltakról a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban található útijelentés számol be. (a szerk.)

LIBRIS

A Libris rendszer a svéd tudományos könyvtárak együttműködésével megvalósította az egyszerű feldolgozás, többszöri felhasználás elvét. A nem svéd dokumentumok vonatkozásában, az LC és a BNB rekordok felhasználásával az UBC célkitűzésének megfelelően nemzetközi méretekben.

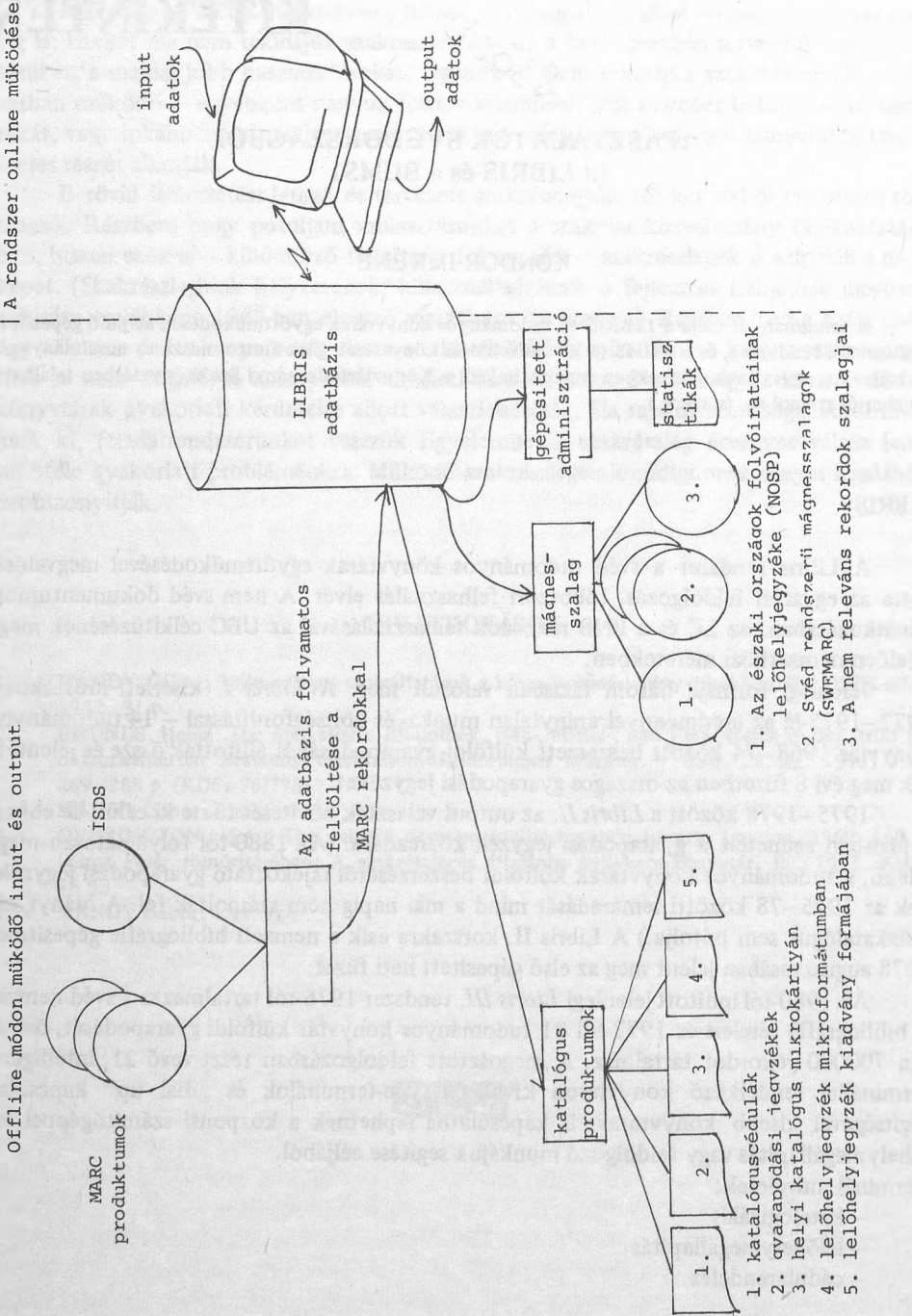
Jelenlegi formája három fázisban valósult meg. A *Libris I.* kísérleti időszakban 1972–1975-ig az eredménnyel aránytalan munka- és költségfordítással – 14 tudományos könyvtár 1968–74 között beszerzett külföldi gyarapodásából állították össze és jelentették meg évi 8 füzetben az országos gyarapodási jegyzéket.

1975–1978 között a *Libris II.* az output választék bővítését tűzte ki célul, de ebben a fázisban szünetelt a gyarapodási jegyzék közreadása. (Az 1880-tól folyamatosan megjelenő, a tudományos könyvtárak külföldi beszerzéséről tájékoztató gyarapodási jegyzékek az 1975–78 közötti lemaradását mind a mai napig nem számolták fel. A hiányt cédlakatalógus sem pótolja.) A *Libris II.* korszakra esik a nemzeti bibliográfia gépesítése. 1978 augusztusában jelent meg az első gépesített heti füzet.

Az 1980-tól indított jelenlegi *Libris III.* rendszer 1976-tól tartalmazza a svéd nemzeti bibliográfia tételeit és 1972-től 21 tudományos könyvtár külföldi gyarapodását, összesen 700000 rekordot tartalmaz. A megosztott feldolgozásban részt vevő 21, intelligens terminállal rendelkező könyvtáron kívül teletype-terminálok és „dial up” kapcsolat segítségével kisebb könyvtárak is kapcsolatba léphetnek a központi számítógéppel lelőhelymegállapítás vagy feldolgozó munkájuk segítése céljából.

Terminál műveletek:

- katalogizálás
- lelőhelymegállapítás
- cédlarendelés

1. ábra A LIBRIS rendszer

Produktumok:

- Svéd Nemzeti Bibliográfia (heti füzetek, kumulációk),
- Külföldi Könyvek Gyarapodási Jegyzéke mikrofilmlapon évente háromszor (a tervek szerint háromévenként kötet formában),
- katalóguscédulák (a betáplálástól számított három napon belül, hetente kétszeri kiszállítás),
- kívánság szerint: egyes könyvtárak katalógusai kívánt adathordozón (mágneszalagon, mikroformátumban),
- egyes könyvtárak új gyarapodásának jegyzékei.

Mindehhez IBM 370/3033 számítógépet használnak, a központi offline printer a katalóguscédulák stb. előállítására IBM 1403-as, ALA/LIBRIS „print train”. 8 állandó vonaluk van (4800 bit/s) és 9 „dial-up” bemenet 300 baud. Az alkalmazott terminálok: 30 „processing units” Nokia Mikka 3/16 és 3/26 (finn gyártmány), 170 „visual display units” Nokia VDU L 227 karakterrel, 40 printer Facit 4540 378 karakteres, 40 printer Texas Silent 743 RO 96 karakteres.

A hét, Libris rendszerrel együttműködő könyvtárban szerzett tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a közel 10 éves kísérletező korszak után 1981-től a rendszer üzemszerűen működik. A másodlagos¹ és az elsődleges katalogizálás² aránya 2:1-hez.

A túlzottan hosszúra nyúlt kísérleti korszak okai:

- a megfelelő szabványok hiánya: a „svéd” címléírasi szabványról, (amelynek alapja a Porosz Instrukció volt) 1975-ben tértek át országosan az ISBD-k és az AACR alapján kidolgozott, a nemzetközi gyakorlatnak megfelelő új szabványra. Ugyancsak 1975-ben vezették be a MARC II. formátum svéd változatát;
- kezdetben a számítógéppel való közvetlen kapcsolat hiánya, majd a beviteli adathordozók nehézsége, hiányosságai (a Libris I. szakaszban különböző típusú lyukszalagos bevétel, majd hiányos karakterű terminálok, csak néhány órás közvetlen kapcsolat a számítógéppel, a számítógépbe konvertálás hosszú átfutási ideje stb.);
- nem utolsósorban hibás döntésnek bizonyult, hogy a komplex könyvtári rendszernek tervezett első szakaszban a nemzeti bibliográfia gépesítését megelőzve, az országos gyarapodási jegyzék gépesítése mellett döntöttek.

1982-ig a vállalkozást kísérletnek tekintették, a kísérletben részt vett könyvtárak gépi felszerelésén és a mikrofilmlapon megjelenő gyarapodási jegyzéken kívül³, 1979-ig a Libris rendszert a SAFAD⁴ finanszírozta. A rendszert az FBR (Tudományos Könyvtárak Tanácsa)⁵ dolgozta ki és irányította. 1979-ben a FBR-t és; a SINFODOK-ot (Tudományos Tájékoztatás és Dokumentáció Nemzeti Tanácsa) megszüntették és az Oktatásügyi Minisztérium keretében létrehozták a DFI-t (Tudományos és Műszaki Tájékoztatásért felelős Tanács), amelynek működését anyagilag a többi minisztérium biztosítja. A DFI feladata a könyvtár- és tájékoztatásügy fejlesztési terveinek kidolgozása, a koordinálás és kísérletek finanszírozása. A Libris-t 1982-től nem tekintik kísérletnek. Ott tartózkodásom idején folytak a tárgyalások a rendszer további működtetésének pénzügyi feltételeiről. A Libris III. költségei elérték az évi 5 millió SK-t, a rendszer harmadik változata összesen 20 millió SK-t emésztett fel⁶. A jövőben előreláthatólag az eddigi ingyenes szolgáltatáso-

kon kívül a működtetés, szervezés, irányítás költségeit a könyvtárakra kell majd hártani. Kérdés, hogy a könyvtárak képesek lesznek-e évi költségvetésükből az igen költséges rendszert tovább működtetni.

A rendszerben közreműködő könyvtárak új anyaguk katalógizálását teljes mértékben online üzemmódban végzik: az adatbázisban meglévő rekordok kiegészítésével (lelőhely, leltári- és szakjelzet), vagy az adatbázisban még nem szereplő dokumentumok vonatkozásában további felhasználásra alkalmas egyszeri feldolgozással. Az együttműködésen alapuló feldolgozással egyidejűleg megvalósult a központi cédulaellátás. Az adatbázis lelőhely-megállapításra is alkalmas. Megfelelő technikai felszerelés birtokában a kisebb tudományos és szakkönyvtárak és a közművelődési hálózat, vagyis a Libris hálózaton kívüli könyvtárak is használhatják a rendszert lelőhelymegállapításra⁷ vagy feldolgozó munkájuk egyszerűsítésére.

A rendszert nem tekintik befejezettnek:

- a rendszerhez további könyvtárak is kapcsolódhatnak;
- a szolgáltatások és felhasználás további bővítését, a következő lépésben a szak-tájékoztató irányába való fejlesztést tervezik⁸;
- a komplex gépesítési tervben a kölcsönzés gépesítése is szerepel.

A legsürgetőbb feladat az első két kísérleti szakaszban felgyűlt restancia felszámolása:

- a Libris II. szakaszban elmaradt külföldi könyvek gyarapodási jegyzékének publikálása;
- a gépesített nemzeti bibliográfia megindulása óta felgyűlt svéd dokumentumok feldolgozása⁹

A rendszer további működése, a kísérleti időszak alatt felgyűlt restancia felszámolása és a rendszer továbbfejlesztése még a gazdag Svédországban is anyagi-pénzügyi kérdés.

A BUMS

A BUMS a közművelődési könyvtárak kölcsönzési és szolgáltatási rendszere. (Lending and Media Central System for Public Libraries). A BUMS-ot az 1951-ben alapított Biblioteksjännst (Btj – Könyvtárellátó) működteti. A Btj Kft. tulajdonosa a Svéd Könyvtáros Egyesület és a Közigazgatási Hatóságok Svéd Egyesülete. Az alkalmazottak száma 325 fő, a BUMS részlegen belül a feldolgozók száma 40 fő. A gépesített rendszer 1978 óta működik üzemszerűen, a kísérletek a 70-es évek elején kezdődtek. A rendszerben részt vevő 25 könyvtár¹⁰ retrospektív állományát és kurrens gyarapodását a Btj-ben dolgozzák fel.

A feldolgozás folyamata

A Btj a kiadóktól megkapja az imprimatura példányokat. Ezekről készítik el az előzetes leírásokat, az annotációkat és a könyvrendelési lapokat, amelyeknek alapján a

könyvtárak kiválaszthatják és a központi kötészettől megrendelhetik a szükséges példányszámot. A kötészettől a könyvtárak a gépesített kölcsönzéshez szükséges BUMS vonalkódos címkével felszerelve kapják meg az igényelt példányokat.

065 81 98 3072 C7

Ua Boschke Det
oudforskade 1976

1440 00 00 00

(A kölcsönző címke a bibliográfiai egység és a példányszám azonosítására szolgáló számot és annak kódolt formáját tartalmazza. Egy számot négy vonal fejez ki.) A BUMS könyvtárak a gyarapítás, kölcsönzés, visszaadás, előjegyzés könyvtári műveleteit egy optikai leolvásós ceruzával felszerelt terminállal végzik.¹¹ A terminálban regisztrált adatok telefonon vagy mágnesszalag-kazettán jutnak el a központi számítógép megfelelő file-jaiban.

A nem a Btj-en keresztül beszerzett művekről a beszerző könyvtár bejelentése vagy a beküldött címlap-másolat alapján a Btj-ben készítik el az adatbázisba kerülő rekordokat és a kölcsönzési címkéket.

Az újonnan bekapcsolódó könyvtárak, az adatbázisban már szereplő címekhez megkapják a kölcsönzési címkét. A még nem regisztrált címeket ugyancsak központilag dolgozzák fel.

Gépi nyilvántartások és az azokra épülő szolgáltatások

A *bibliográfiai file* kb. 700000 rekordot tartalmaz. Zömében svéd címeket, de a Btj évente kb. 1500 külföldi kiadványt is forgalmaz. Az adatbázis természetesen a BUMS könyvtárak teljes külföldi állományát is tartalmazza.

Külön file-t képeznek a *helyrajzi adatok* (példányszám, lelőhely, raktári jelzet).

A bibliográfiai és a helyrajzi file kombinációjából készülnek az állományokra vonatkozó produktumok: tematikus, nyelvi stb. jegyzékek, gyarapodási jegyzékek, évente mikroformátumban az alapkatalógus és évente tíz alkalommal a kiegészítő katalógusok.

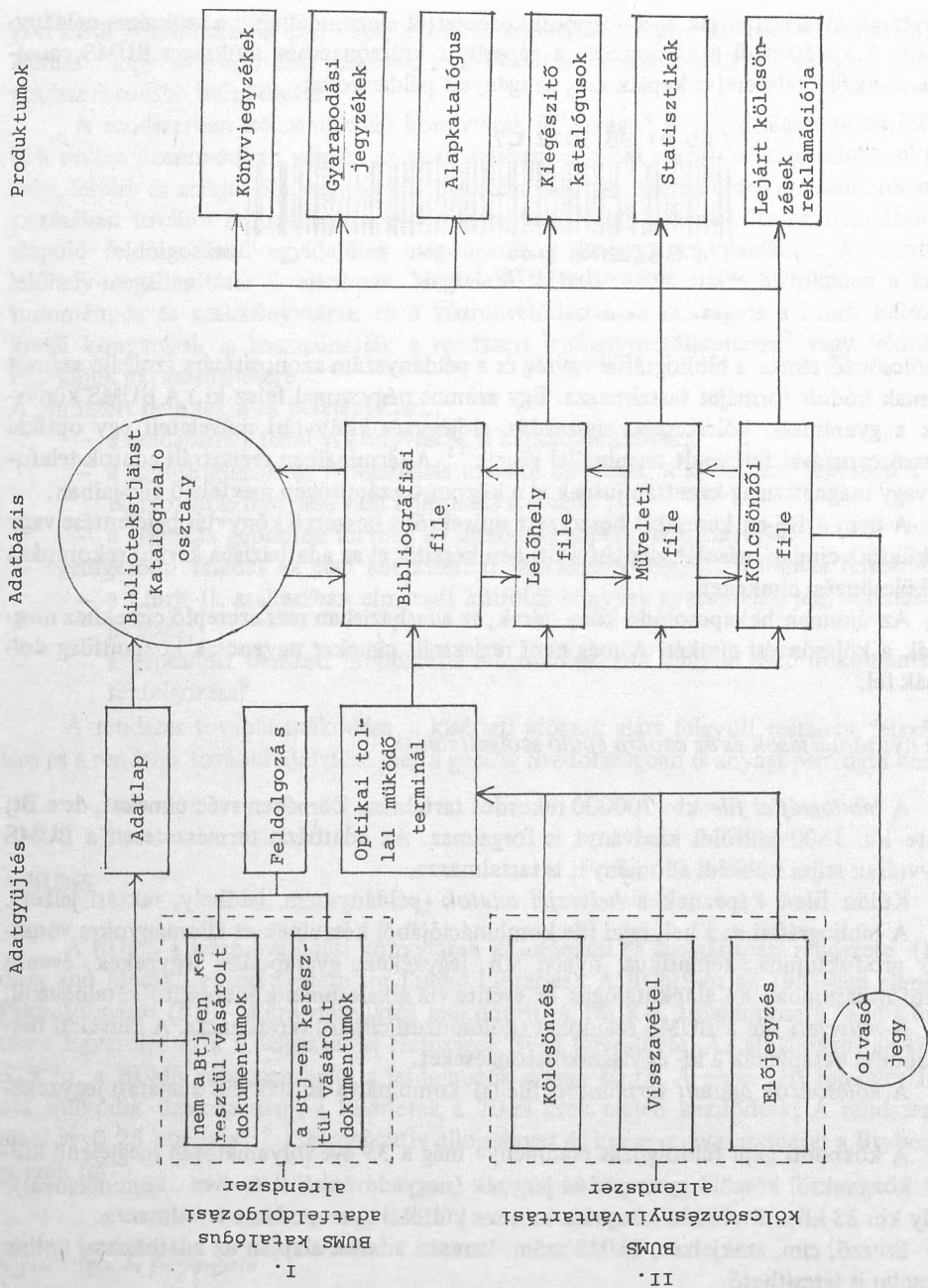
A *műveleti file* a BUMS számokat (kölcsönzési címke) tartalmazza. A műveleti file-ba naponta betáplálják a ki- és visszakölcsönzéseket.

A *kölcsönzők adatait tartalmazó file*-lal kombinálva állítják elő a lejáratú jegyzékeket.

A központi gépi feldolgozás eredménye még a 35 éve folyamatosan megjelenő külföldi könyvekről készülő gyarapodási jegyzék (negyedévenkénti és éves kumulációval), amely kb. 33 közművelődési könyvtár kurrens külföldi gyarapodását tartalmazza.

Szerző, cím, szakjelzet, BUMS szám, keresési adatok alapján az adatbázissal online kapcsolat is létesíthető.

A Libris-hez hasonlóan néhány nagyobb könyvtár és a három regionális központ a BUMS adatbázist is felhasználja a könyvtárközi kölcsönzés eszközeként.

2. ábra A BUMS rendszer

A két rendszer kb. egyidőben, egymástól függetlenül kezdte meg a működését. A svéd dokumentumok tekintetében az adatbázis 70–80%-a tartalmában megegyezik^{1 2}, a leltérek eltérőek. Mindkét rendszer az új címléírasi szabványt és a MARC II formátumot alkalmazza. Az egyszeri feldolgozás – többszöri felhasználás elve Svédországban tehát két rendszerben, párhuzamosan valósul meg. A DFI feladata a két rendszer együttműködési lehetőségeinek vizsgálata és az együttműködés kialakítása.

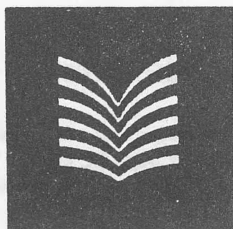
A kéthetes tanulmányút nem tette lehetővé a rendszereknek részletekbe menő alapos tanulmányozását. De a körültekintően megválasztott 10 intézménybe szervezett látogatás, az ott szerzett tapasztalatok is bizonyították a rendszerek működését és használatát.

JEGYZETEK

1. Amikor egy feldolgozandó dokumentumról az adatbázisban van már rekord; a dokumentumot valamely más könyvtár már feldolgozta, vagy LC és/vagy BNB rekord.
2. Ha egy dokumentumról az adatbázisban még nincs rekord és a dokumentumot a birtokló könyvtár dolgozza fel.
3. A jegyzéknek 465 előfizetője van, előfizetési ára 490 SK.
4. Szervezetileg a Pénzügyminisztériumhoz, költségvetésileg az Oktatásügyi Minisztériumhoz tartozó, az adminisztráció fejlesztésére létrehozott országos szervezet.
5. 1965-ben a Királyi Könyvtár szervezetében létrehozott Tudományos Könyvtárak Svéd Tanácsa. A Tanács elnöke a Királyi Könyvtár igazgatója volt; a titkárság 3 főből állt.
6. Az összeg 120 millió Ft-nak felel meg. Néhány összehasonlítható adat:
1975-ben kutatásra és fejlesztésre 4700 millió SK-t, felsőoktatásra 1578 millió SK-t fordítottak; 1977-ben a tudományos könyvtárak 35 millió SK-t költöttek könyveszerzésre, a könyvtárak alkalmazottainak fizetése 100 millió SK-t tett ki;
1979-ben a stockholmi Városi Könyvtárnak, a fiókkönyvtárakkal, a kulturális és szociális szolgáltatásokkal együtt a költségvetése 73 560 ezer SK volt; 1981/82-ben a göteborgi Egyetemi Könyvtárnak, a hálózathoz tartozó négy könyvtárral együtt, az alkalmazottak fizetésén kívül a költségvetése 6547 ezer SK volt.
7. A három közművelődési regionális kölcsönző könyvtár egyikében, a stockholmi Városi Könyvtárban tapasztaltam, hogy a könyvtárközi kéréseket a Libris adatbázisban is keresik.
8. Ennek legfőbb akadálya az egységes szakrendszer hiánya. A legelterjedtebb a „svéd osztályozási rendszer”. Számos szakkönyvtár azonban az UDC-t használja.
9. A nemzeti bibliográfiát gondozó Királyi Könyvtárban több helyiségbe bezsúfolva megszámlálhatatlan azoknak a svéd dokumentumoknak a száma, amelyek 1976 óta nem kerültek feldolgozásra. Ennek megfelelően a Libris könyvtárakban is külön tárolják a feldolgozatlan svéd anyagot. Sokszor fordul elő, hogy mind a retrospektív, mind a kurrens anyagból az adatbázisba elsőként nem a nemzeti bibliográfia hiteles rekordja kerül, hanem valamely Libris könyvtár rögzített feldolgozása.
10. Az országban 24 megyei könyvtár, 3 regionális könyvtár, 284 helyi könyvtár és a nagyobb könyvtárakhoz csatlakozó fiókkönyvtárak működnek. A 25 könyvtáron keresztül sokkal több könyvtár kapcsolódik a rendszerhez és a BUMS előnyeiben és szolgáltatásaiban megközelítően a teljes közművelődési hálózat részesül.
11. A könyvbe beragasztott kölcsönző címkén végighúzott optikai ceruza „leolvassa” és betáplálja a terminálba az azonosító kódot. A művelettől függően csak a könyvbe ragasztott címkén (gyarapítás) vagy a könyvbe ragasztott címkén és a kölcsönző kártyán szereplő azonos típusú cím-

kén húzzák végig a tollat (kölcsönzés). A kölcsönző karton felső, címkével ellátott része a kölcsönzőnél marad, az alsó, a kölcsönző adatait tartalmazó részt a könyvtár beküldi a Btj-be, ahol az adatokat betáplálják a kölcsönzési file-ba. A könyvek visszaadásánál csak a könyvbe beragasztott címkén kell az optikai leolvasót végighúzni. A kölcsönzött művek kódjainak alapján a műveleti file automatikusan törli a kölcsönző kódját is.

12. Svédország évi nyomdai-sokszorosító termése kb. 220 ezer egység. 6000 könyv, 520 időszaki kiadvány 140 napilap, 44 hetilap jelenik meg évente.

VVEKK—LOCKHEED ONLINE KAPCSOLAT. — A *Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára* 1982. október folyamán megkezdte az üzemszerű online szakirodalomkeresést a *Lockheed* központban hozzáférhető adattárakból. A retrospektív adattárak igénybevételéhez szükséges devizakeretet az OMIKK Technoinform biztosította. Az egyetem terminálját az amerikai központtal a Magyar Posta vonalkapcsolt adathálózatán keresztül a Tymnet műhold köti össze. Az ember—gép párbeszéd formájában végbemenő információkeresést a VVEKK szakembere végzi, akinek ebben kellő gyakorlata van. A Lockheed központban lekérdezhető kb. 140 féle adattárból az egyetemi oktatók és kutatók részére a könyvtár több évre visszatekintő szakirodalom-jegyzéket állít össze kívánságunkra. Az eddigi keresések tapasztalatai még nem elégségesek arra, hogy azok alapján értékelhessük az online módszer hatékonyságát. Az már azonban biztos, hogy a vonalkapcsolt adathálózat (MEDIX) a telefonnál jobb, zavartalanabb kapcsolatot biztosít. Az adatátvitel díját a Magyar Posta percenként 25 forintban határozta meg. Amennyiben a külföldi információs központok adattárainak lekérdezésére a jövőben is megmarad a lehetőségünk, az online szakirodalomkeresés országos szolgáltatássá válhat és javíthatja a kutatás-fejlesztés valamint a termelés információellátását a kémia területén. Az ember—gép párbeszéd oktatása bizonyára helyet kap rövidesen a VVE hallgatóinak tananyagában is.

DÖMÖTÖR LAJOSNÉ
híradása